

SEÇKİ MONİTORİNG MƏRKƏZİ

Azərbaycan Respublikası Seçki Qanunvericiliyinin Təkmilləşdirilməsi üzrə Öhdəliklər və Təşəbbüslərə Dair

H E S A B A T

BAKİ – FEVRAL, 2007

MÜNDƏRİCAT

I. GİRİŞ	3
II. ÜMUMİ MƏLUMAT	4
III. TƏŞKİLAT BARƏDƏ	6
IV. NƏZƏRƏ ALINMAYAN ƏSAS TÖVSIYYƏLƏR.....	6
V. SMM-İN HAZIRKI MƏRHƏLƏ ÜZRƏ TƏKLİFLƏRİ.....	8
VI. İSTİNAD OLUNMUŞ SƏNƏDLƏR.....	12

© Materiallardan istifadə olunarkən istinad zəruridir.

I. GİRİŞ

Seçki Monitoring Mərkəzi (SMM) seçkilər, demokratiya və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu ilə məşğul olan qeyri-siyasi və qeyri-kommersiya qeyri-hökumət təşkilatıdır. SMM 2001-2006-cı illərdə Azərbaycan Respublikasında keçirilən referendum, parlament, prezident və bələdiyyə seçkilərini və həmçinin əlavə və təkrar parlament seçkilərini müşahidə edib.

SMM hesab edir ki, Azərbaycanda beynəlxalq standartlara uyğun azad və ədalətli seçkilərin keçirilməsi üçün milli seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu sahədə gözlənilən islahatlar təkcə seçki sisteminin inkişafı üçün deyil, həmçinin ölkədə qarşıduran siyasi qüvvələr arasında qarşılıqlı etimad və konstruktiv münasibətlərin formalaşmasına təkan verə bilər.

SMM Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2005-ci ildə keçirilən parlament seçkiləri ərəfəsində seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində söylərini və tədbirlərini yüksək qiymətləndirir. Qeyd edək ki, 11 may 2005-ci ildə Prezident «Azərbaycan Respublikasında seçki praktikasının təkmilləşdirilməsi» barədə sərəncam verdi. Sərəncamda iki yenilik vardı: Çıxışda Sorğu (exit poll) və səslərin paralel hesablanması aparılması üçün şəraitin yaradılması.

Bundan sonra 25 oktyabr 2005-ci ildə Prezident «Milli Məclisə seçkilərə hazırlıq və onların keçirilməsilə bağlı təxirəsalınmaz tədbirlər barədə» növbəti sərəncam verdi. Sərəncamda iki məsələ müsbət cəhətdən xarakterizə oluna bilərdi. Bunlardan biri xaricdən maliyyələşən QHT-lərin seçkiləri müşahidə etmələrinə qoyulan qadağanın götürülməsi, digəri isə seçicilərin barmağının görünməyən mürəkkəblə boyanması ilə bağlı idi.

Azərbaycan Respublikasının milli seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi sahəsində islahatların bundan sonra da davam edəcəyinə inanaraq, SMM Azərbaycan hökumətinin Avropa Şurası Venesiya Komissiyası və ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu ilə əməkdaşlığını təqdir edir. SMM hazırda hökumətin bu strukturlarla məsləhətləşmələr şəraitində Seçki Məcəlləsinin təkmilləşdirilməsi yönündə əlavə və dəyişikliklər layihəsi üzərində fəaliyyətini yüksək qiymətləndirir və ümid edir ki, belə bir layihə ölkə ictimaiyyətinin geniş müzakirələrindən sonra qəbul olunacaq.

SMM ölkədə qüvvədə olan mövcud Seçki Məcəlləsi və seçkilər ilə əlaqədar digər normativ aktların təkmilləşdirilməsini Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurası və ATƏT-in üzvü, həmçinin Avropa Birliyi «Yeni Qonşuluq Siyasəti» Proqramının iştirakçısı kimi əsas öhdəliklərindən olduğunu bildirir.

SMM hesab edir ki, bu öhdəliklərin yerinə yetirilməsi naminə Azərbaycan hökumətinin öz söylərini gücləndirməsinə, bu yöndə yerli ictimaiyyətin və Azərbaycan Respublikasının üzvü olduğu beynəlxalq təşkilatların rəylərinin nəzərə alınmasına ehtiyac var.

Azərbaycan seçki sisteminin inkişafı yönündə Avropa Şurası və ATƏT-in müvafiq strukturlarının indiyədək apardığı söylərin davamlı olacağına inanaraq, SMM bu prosesin bütün öhdəlik və tövsiyələrin yerinə yetirilməsi ilə 2008-ci ilin prezident seçkilərində uğurla başa çatmasını vacib sayır.

Bu hesabatda SMM-in hazırki mərhələ üzrə seçki komissiyalarının tərkibinin formalaşdırılması, seçici siyahılarının tərtibi, seçki məntəqələrinin təşkili və müşahidəçilik institutunun təkmilləşdirilməsi ilə bağlı ilkin təklifləri yer alıb. Gələcəkdə maraqlı tərəflərin istəyindən asılı olaraq bu təkliflərin daha da genişləndirilməsi və konkretləşdirilməsi nəzərdə tutulub.

II. ÜMUMİ MƏLUMAT

Mövcud seçki qanunu:

1991-ci ildə Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkədə 4 dəfə prezident seçkiləri, 3 dəfə parlament, 2 dəfə bələdiyyə seçkiləri və 3 dəfə ümumxalq səsverməsi – referendum keçirilib. Eyni zamanda ötən müddət ərzində bir neçə dəfə əlavə və təkrar parlament və bələdiyyə seçkiləri keçirilib.

2003-cü ilin iyun ayınadək - yeni Seçki Məcəlləsi qüvvəyə minənədək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası ilə yanaşı «Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilər haqqında», «Azərbaycan Respublikası Prezidentinin seçkiləri haqqında», «Bələdiyyələrə seçkilərin qaydaları haqqında» və «Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Seçki Komissiyası haqqında» qanunlar ölkədə seçkilərin hüquqi əsaslarını təşkil edib.

Hazırda qüvvədə olan Seçki Məcəlləsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatında hazırlanaraq, layihə şəklində ilk dəfə 2002-ci ilin sonunda yerli ictimaiyyətə təqdim edilib. Bu qanun layihəsi ilə bağlı Avropa Şurası Venesiya Komissiyası, ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu, Seçki Sistemləri üzrə Beynəlxalq Fondun təşkilatçılığı ilə dövlət orqanları, bəzi siyasi partiyalar və yerli QHT-lərin iştirakı ilə 2003-cü ilin fevralında ictimai müzakirələr keçirilib.

2003-cü ilin mart-may ayları ərzində Milli Məclisdə Seçki Məcəlləsi ilə bağlı müzakirələr aparılıb. 2003-cü il iyunun 2-dən Seçki Məcəlləsi qüvvədədir. Həmin vaxdan bu Məcəllə ölkədə bütün seçkilərin və referendumların təşkili və keçirilməsi qaydalarını tənzim edir.

11 may 2005-ci ildə Prezident «Azərbaycan Respublikasında seçki praktikasının təkmilləşdirilməsi» barədə sərəncam verdi. Sərəncamda iki yenilik vardı: Çıxışda Sorğu (Exit poll) və səslərin paralel hesablanması aparılması üçün şəraitin yaradılması.

28 iyun 2005-ci ildə parlamentdə «Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsinə əlavə və dəyişikliklər haqqında» qanun qəbul olundu. Bu qanun prinsip etibarlı ilə Seçki Məcəlləsində ciddi dəyişiklərə gətirib çıxarmadı. Məsələn, bu qanunun 58 bəndindən 27 bəndi sadəcə maliyyə ödəmələri kimi *«minimum əmək haqqı»* ifadəsinin *«şərti maliyyə vahidi»* ifadəsi ilə əvəz olunmasını nəzərdə tuturdu. Eyni zamanda Prezidentin 2005-ci il 11 may tarixli sərəncamında qeyd olunan exit poll və səslərin paralel hesablanması prosedurları Seçki Məcəlləsinə əlavə və dəyişikliklər haqqında qanunda öz əksini tapmamışdır. Təəssüf ki, yeni dəyişikliklər seçki hüquqlarının pozulmasına görə vətəndaşların prokurorluğa birbaşa müraciət hüquqlarını məhdudlaşdıraraq, bu hüququ seçki komissiyalarına aid etdi. Dəyişikliklər siyahılarda seçicilərin ünvanlarının göstərilməsinə də qadağalar müəyyən etdi.

Avropa Şurasının Venesiya Komissiyası (AŞ/VK) və ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu (DTİHB) bu dəyişiklikləri belə qiymətləndirdi ki, **“dəyişikliklər ictimaiyyətin Azərbaycanın seçki qanunvericiliyinə və seçki təcrübəsinə inamının formalaşması üçün yetərli deyil. Qəbul olunmuş əlavələr 2004-cü il tövsiyələrinin çox az bir hissəsini əks etdirir, nəzərə alınanlar isə texniki xarakter daşıyır”**.

25 oktyabr 2005-ci ildə Prezident «Milli Məclisə seçkilərə hazırlıq və onların keçirilməsi ilə bağlı təxirəsalınmaz tədbirlər barədə» sərəncam verdi. Sərəncamda bir sıra məsələlər müsbət cəhətdən xarakterizə oluna bilərdi. Bunlardan biri xaricdən maliyyələşən QHT-lərin seçkiləri müşahidə etmələrinə qoyulan qadağanın götürülməsi ilə bağlı parlamentə müraciət, digəri isə seçicilərin barmağının görünməyən mürəkkəblə boyanması ilə bağlı tövsiyyə idi. Bu sərəncamdan irəli gələrək Milli Məclis «Qeyri-Hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında» qanuna dəyişikliklər etdi. Eyni zamanda səsvermə zamanı seçicilərin barmağının görünməyən mürəkkəblə boyanması ilə

bağlı Mərkəzi Seçki Komissiyası təlimat qəbul etdi. Qeyd edək ki, adıçəkilən sərəncam seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi yönündə mütərəqqi addım oldu. Sərəncam həmin dövr üçün öz aktuallığını itirsə də, sonrakı seçkilər üçün əhəmiyyəti böyük idi.

Yerli və beynəlxalq təşəbbüslər:

2003-cü ildən başlayaraq, Azərbaycan Respublikasının üzvü olduğu beynəlxalq təşkilatların müvafiq strukturları, o cümlədən ölkədə fəaliyyət göstərən yerli ictimai-siyasi təşkilatlar dəfələrlə Seçki Məcəlləsinin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması və təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tövsiyələr irəli sürüblər. Ancaq Seçki Məcəlləsi qəbul edilərkən seçki komissiyalarının tərkibinin təşkili, seçki hüquqlarının pozulmasından şikayətlərin verilməsi, yerli müşahidəçiliyə məhdudiyətlər və digər proseduralara dair bir çox yerli və beynəlxalq təşkilatların təklifləri nəzərə alınmayıb.

Seçki Məcəlləsi qəbul olunduqdan sonra ona bir sıra əlavə və dəyişikliklər edilsə də, bu dəyişikliklər əsasən prinsipal əhəmiyyət daşıyan məsələləri əhatə etməyib. Məsələn, ATƏT/DTİHB və AŞ/VK 2003-cü il ərzində Seçki Məcəlləsi ilə bağlı 2 dəfə birgə, bir dəfə isə AŞ VK ayrıca rəylə çıxış edib. Eyni zamanda 15 oktyabr 2003-cü ildə keçirilmiş prezident seçkilərinin müşahidələrinin nəticələrinə dair ATƏT/DTİHB Yekun hesabatında seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsini zəruri edən qiymətləndirmə yer alıb.

2004-2005-ci illərdə isə ATƏT/DTİHB və AŞ/VK-nın ekspertləri Seçki Məcəlləsinə əlavə və dəyişikliklərinə dair 5 dəfə birgə rəylə çıxış ediblər.

Beynəlxalq öhdəliklər:

Azərbaycan Respublikası hazırda ölkədə azad və ədalətli seçkilərin keçirilməsi üzrə üzvü olduğu aşağıdakı beynəlxalq təşkilatlar qarşısında öhdəlik daşıyır:

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının (ATƏT) iştirakçısı kimi;

Azərbaycan Respublikası ATƏT-in iştirakçısı olan ölkə kimi, ATƏT Kopenhagen Müşavirəsinin sənədi (1990-cı il), Yeni Avropa üçün Paris Xartiyası (1990-cı il), ATƏT-in Moskva Müşavirəsinin Sənədi (1991-ci il), ATƏT-in İstanbul sammitinin sənədi (1999-cu il) və ATƏT-in Nazirlər Şurasının 11-ci görüşünün Maastrixt sənədinə (2003-cü il) görə üzv ölkələrdə azad və ədalətli seçkilər keçirmək, seçki sistemini ATƏT standartlarına uyğunlaşdırmağa dair öhdəlik daşıyır;

Avropa Şurasının tam hüquqlu üzvü kimi;

Azərbaycan Respublikasının 2001-ci ildən üzvü olduğu Avropa Şurasına ərizəsi ilə bağlı Avropa Şurası Parlament Assambleyasının 2000-ci ildə qəbul etdiyi 222 sayılı Rəydə bildirilir ki, Azərbaycan hökuməti əvvəlki seçkilərdə beynəlxalq müşahidəçilərin irəli sürdüyü zəmanəti nəzərə almaqla seçkilər üzrə qanunvericiliyə, xüsusilə Seçki Qanunu və MSK üzrə qanuna düzəlişlər etməlidir. Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikası ilə Avropa Şurası Venesiya Komissiyası arasında 16 yanvar 2001-ci ildə qəbul olunmuş Memorandumu görə, 222 sayılı Rəydən irəli gələrək, tərəflər bir sıra istiqamətlərdə, o cümlədən Seçki idarəçiliyi və bitərəf Mərkəzi Seçki Komissiyasının formalaşması yönündə birgə əməkdaşlığa dair razılığa gəliblər.

Ancaq indiyədək ölkədə azad və ədalətli seçkilərin keçirilməməsi və Avropa Şurası tövsiyələrinin icra olunmaması səbəbindən Avropa Şurası Parlament Assambleyasının 2002–2006-cı illərdə qəbul etdiyi 6 qətnamədə Azərbaycan seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi zərurəti və bu sahədə Azərbaycan hakimiyyətinin öhdəliyi vurğulanıb.

Qeyd edək ki, 2006-cı ilin noyabrında Azərbaycan Respublikası **Avropa Birliyi «Yeni Qonşuluq Siyasəti» proqramına** qatılıb və bu proqramda iştiraka dair tərəflər arasında 5 illik **Fəaliyyət Planı** qəbul olunub. Bu Fəaliyyət Planının hədəflərindən biri kimi **«AŞ VK və ATƏT/DTİHB-nin tövsiyələri əsasında seçki islahatlarının icrasının davam etdirilməsi, seçkilərin demokratik keçirilməsi üçün ATƏT standartlarına əməl olunması»** göstərilir.

III. TƏŞKİLAT BARƏDƏ

Seçki Monitorinq Mərkəzi (SMM) azad və ədalətli seçkilərin keçirilməsi, seçki sistemi, vətəndaş cəmiyyəti və demokratiyanın inkişafı sahəsində fəaliyyət göstərən bitərəf və qeyri-kommersiya qeyri-hökumət təşkilatıdır.

SMM indiyədək 2001-2006-cı illərdə keçirilən təkrar və əlavə parlament seçkilərini, 24 avqust 2002-ci ildə keçirilən referendumu, 15 oktyabr 2003-cü ildə keçirilən prezident, 17 dekabr 2004-cü ildə keçirilən bələdiyyə və 6 noyabr 2005-ci ildə keçirilən parlament seçkilərini müşahidə edib. Ümumilikdə, SMM indiyədək 4 min nəfərdən artıq müşahidəçiyə təlim keçib.

SMM ATƏT-ə üzv olan 18 dövlətdən 19 QHT-ni birləşdirən Seçkilərin Monitorinqi Təşkilatlarının Avropa Şəbəkəsinin (ENEMO) üzvüdür.

SMM nümayəndələri ENEMO və ATƏT-in beynəlxalq müşahidə missiyaları tərkibində Albaniya, Belarus, Ukrayna, Gürcüstan, Qırğızıstan və Qazaxstanda keçirilən prezident, parlament seçkiləri və referendumu müşahidə ediblər.

Azərbaycan seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı SMM 2001-2005-ci illərdə dövlət orqanları, yerli QHT, siyasi partiyalar, beynəlxalq təşkilatlara müxtəlif təkliflər və tövsiyələr təqdim edib.

SMM fəaliyyət göstərdiyi 5 ildən artıq dövrdə yerli KİV, QHT, siyasi partiyalar, seçki komissiyaları və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edib.

IV. NƏZƏRƏ ALINMAYAN ƏSAS TÖVSIYYƏLƏR

SMM-in ötən 5 ildə keçirilən seçkilər üzrə monitorinqinin nəticələri göstərir ki, Azərbaycan Respublikasında azad və demokratik seçkilərin keçirilməsi üçün mövcud seçki qanunvericiliyində mühüm əlavə və dəyişikliklərə ehtiyac var. Ancaq təssüf ki, seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı nə yerli ictimaiyyətin, nə də ATƏT/DTİHB və AŞ VK 2003-2005-ci illərdə irəli sürdüyü təklif və tövsiyələrin əksəriyyəti indiyədək nəzərə alınmayıb.

SMM yerli və beynəlxalq təşkilatların seçkilərin azad və ədalətli keçirilməsinə təsir edə biləcək tövsiyələrini aşağıdakı qruplar üzrə şərh edib:

• Seçki komissiyalarının tərkibinin formalaşması və seçki idarəçiliyi

Mövcud Seçki Məcəlləsi Mərkəzi Seçki Komissiyası, Dairə Seçki Komissiyası və Məntəqə Seçki Komissiyalarının Azərbaycan Respublikası Milli Məclisində təmsil olunan siyasi partiyalar və bitərəf deputatların iştirakı əsasında yaradılmasını nəzərdə tutur. Ancaq bu qayda üzrə seçki komissiyalarının formalaşmasında siyasi paritet əsas götürülmür və seçki komissiyaları bitərəf deyil, hakimiyyətdə olan siyasi partiyanın bütün səviyyəli seçki komissiyalarında üstünlüyü şəraitində fəaliyyət göstərir. Nəticədə əksər seçki komissiyalarının seçki prosesində qarşıduran siyasi qüvvələrə münasibətdə tərəfliliyi, həmçinin mərkəzi və yerli icra hakimiyyətlərindən asılılığı ortaya çıxır.

Seçki komissiyalarının yaradılması ilə bağlı tövsiyələrdə isə seçki komissiyalarının bitərəfliyi və müstəqilliyinin təmin olunması məqsədilə seçki komissiyalarının formalaşmasında siyasi paritetin – ölkədəki əsas siyasi qüvvələrin bərabər təmsilçiliyinin təmin olunması zəruri sayılır.

Seçki komissiyalarının idarə olunması ilə bağlı narahatlıq yaradan hallara isə seçki komissiyalarının işində aşkarlığın, peşəkarlığın, qarşılıqlı etimad və məsuliyyətliyinin təmin olunmaması ilə bağlı məsələlərdir. Çünki, bu halların mövcudluğu seçki komissiyalarının müstəqil və səmərəli fəaliyyətinə mühüm əngəllərdəndir.

• **Yerli müşahidəçilərin qeydiyyatı və müşahidəçilərin səlahiyyətləri**

Çoxsaylı tövsiyələrə baxmayaraq, hələ də müşahidəçilərin fərdi qaydada seçki komissiyalarında qeydiyyatı üçün sadə mexanizm yaradılmayıb. Bunun üçün ilk növbədə Seçki Məcəlləsinin 40-cı maddəsinə əsaslı dəyişiklər edilməlidir. Yerli və beynəlxalq ekspertlərin bu sahədə ümumi qənaəti belədir ki, müşahidəçilərin qeydiyyatı üçün sadə qaydaların yaradılması seçkilərin aşkarlığı və nəticələrinə etibarlılığı daha da gücləndirə bilər.

Müşahidəçilərə seçkilərə hazırlıq, səsvermə və səslərin sayılması prosesləri zamanı seçki komissiyalarının fəaliyyətini izləmək imkanlarını artıran səlahiyyətlər müəyyən edilməlidir. Mövcud Seçki Məcəlləsində bu qaydalar aydın və əhatəli şəkildə təsvir olunmayıb.

• **Seçki hüquqlarının pozulmasından şikayət qaydalarının təkmilləşdirilməsi**

Hazırkı Seçki Məcəlləsində seçki hüquqlarının pozulmasına görə zərərçəkən şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi və bərpası üçün səmərəli mexanizm nəzərdə tutulmur. Mövcud qaydalar MSK və məhkəməyə birbaşa müraciət imkanlarını məhdudlaşdırır. Eyni zamanda şikayətlərin hazırlanmasına görə vaxt müddətinin qısa (3 gün) müəyyən olunması cinayət öhdəliyi yaradan və yarada bilməyən hallar arasındakı fərqi müəyyən etməyə imkan vermir. Nəticədə isə şikayətlərin seçki komissiyaları və məhkəmələrə göndərilməsini praktiki olaraq çətinləşdirir.

• **Seçici siyahılarının tərtib olunması qaydalarının təkmilləşdirilməsi**

Son parlament seçkiləri ərafəsində Seçki Məcəlləsinə seçici siyahılarının yoxlanılması ilə bağlı mütərəqqi texniki dəyişikliklər edildi. Ancaq bununla belə hələ də nəzərə alınmayıb ki, Seçki Məcəlləsində seçici siyahılarının tərtib olunmasında seçicilərin faktiki yaşadıkları ünvanların deyil, qeydiyyatda olduqları ünvanların əsas götürülməsi mövcud reallığı əks etdirmir. Bu məsələ ilə yanaşı seçici vəsiqələrinin texniki təhlükəsizlik qaydalarına uyğun hazırlanması, paylanması və istifadəsi ilə bağlı təkmilləşdirmə baş verməyib.

• **Seçkiqabağı kampaniyanın təşkili**

Seçkilər dövründə namizədlərin təbliğat kampaniyasının təşkili üçün seçki komissiyalarının səlahiyyətlərinin və məsuliyyətinin artırılmasına yönəlmiş dəyişikliklərə ehtiyac var. Belə ki, namizədlərin seçiciləri ilə görüşləri üçün yerlərin müəyyən olunması və bu yerlərdən bərabər qaydada istifadə üçün seçki komissiyalarının yerli icra hakimiyyətlərindən asılılığı aradan qaldırılmalıdır. Həmçinin dövlət və özəl KİV-in bütün namizədlərə münasibətdə bərabərliyin qorunması hallarını pozduqda cəzalandırması ilə bağlı seçki komissiyalarının konkret vəzifələri aydın müəyyən olunmalıdır.

• **Səsvermə və səslərin sayılması prosedurlarının təkmilləşdirilməsi**

Seçki günü səsvermənin yerli icra hakimiyyəti nümayəndələri və bələdiyyə işçilərinin müdaxiləsi olmadan aparılması, həmçinin seçki iştirakçılarının kənar təzyiqlərin qarşısının alınması yönündə Seçki Məcəlləsinə müvafiq dəyişiklərin edilməsinə ehtiyac var.

Səsvermə başa çatdıqda sonra səslərin sayılması prosesinin şəffaf qaydada təşkili və seçki bülletenlərinin sayılması, səsvermənin nəticələrinin hesablanması Seçki Məcəlləsində konkret və sadələşdirilmiş qaydada təsvir olunmayıb. Bundan başqa Seçki Məcəlləsində səsvermənin nəticələrinin açıqlanması ilə bağlı MnSK, DSK və MSK-nın üzərinə düşən funksiyalar və prosedurların ardıcılığı aydın göstərilməlidir.

V. SMM-İN HAZIRKI MƏRHƏLƏ ÜZRƏ TƏKLİFLƏRİ

SMM hazırda seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi yönündə çalışan tərəflərə yardım emək məqsədilə aşağıdakı təklifləri irəli sürür:

1. SEÇKİLƏRDƏ MÜŞAHİDƏÇİLƏRİN QEYDİYYATI VƏ FƏALİYYƏTİ:

◆ Seçkilərdə müşahidəçilik missiyasını həyata keçirmək istəyində olan qeyri-hökumət təşkilatının yalnız özü Mərkəzi Seçki Komissiyasında (MSK) akkreditə olunmalıdır. Bunun üçün MSK-ya QHT-nin müvafiq ərizə və dövlət qeydiyyatı haqqında şəhadənaməsinin notarial qaydada təsdiq edilmiş surətini təqdim etməsi yetərli ola bilər. Bu qurumlar adından seçkilərdə iştirak edəcək müşahidəçilərin konkret seçki məntəqələri üzrə yerləşməsinin və onlara müvafiq vəsiqələrin verilməsini isə qeyri-hökumət təşkilatının özü müəyyən etməlidir. Seçkilərdə iştirak etməyən, lakin müşahidəni aparmaq istəyində olan siyasi partiyalar üçün də eyni qayda müəyyən oluna bilər.

◆ Seçki Məcəlləsində müşahidəçilərin müvafiq seçki komissiyalarında qeydiyyatdan keçməsi tələbi yalnız müşahidəni öz təşəbbüsləri ilə aparmaq istəyən şəxslərə şamil edilməlidir. Belə bir qayda müşahidə missiyasını həyata keçirən təşkilatların müvafiq instansiyalar qarşısında (seçki komissiyaları, məhkəmələr və s.) öz adından çıxış etməsinə geniş imkanlar yaradır.

◆ Seçkilərdə iştirak edən və müşahidəni aparmaq istəyən siyasi partiyaların (siyasi partiyalar blokunun) və namizədlərin müşahidəçiləri isə seçki komissiyalarında ümumiyyətlə qeydiyyatdan keçməməlidirlər. Bu subyektlərin təyin etdikləri müşahidəçilər müşahidəni yalnız bu subyektlərin verdikləri vəsiqələr əsasında aparmalıdırlar. Çünki həmin subyektlər seçki komissiyasında əslində qeydə alınır, onların təyin etdikləri müşahidəçilərin seçki komissiyalarında yenidən qeydə alınması vacib olmayan prosedurdur.

◆ Müşahidəçi vəsiqəsi üçün fotosəkilin tələb edilməsi aradan qaldırılmalıdır. Çünki həmin vəsiqə şəxsiyyət vəsiqəsi ilə birgə təqdim edildikdə etibarlı hesab edilir və buna görə də fotosəkillərə ehtiyac qalmır.

◆ Müşahidəçilərin hüquqları qanunvericilikdə konkret və aydın verilməli, onların hüquqları genişləndirilməli, onlara seçici siyahılarının surətlərini almaq, siyahıları yoxlamaq, habelə səsleri paralel hesablama səlahiyyətləri verilməlidir.

◆ Seçki günü müşahidəçilərin tərtib etdikləri və müvafiq seçki komissiyalarına təqdim etdikləri rəylərin və aktların qəbul edilməsinin məcburiliyi qanunvericilikdə birmənalı təsbit edilməlidir. Bu sənədlərdə göstərilən faktlar seçkilərin nəticələrinin müəyyən olunması prosesində yoxlanılmalı, əsaslar olduqda zəruri tədbirlər görülməli və seçkilərin nəticələrinin müəyyən olunmasında əsas götürülməlidir.

2. SEÇİCİ SİYAHILARININ TƏRTİB OLUNMASI

◆ Seçici siyahıları seçicilərin faktiki yaşayış yerləri üzrə tərtib olunmalıdır. Seçici siyahılarının tərtib olunması və dəqiqləşdirilməsini yalnız məntəqə seçki komissiyaları aparmalı və bu prosesdə yerli hakimiyyət orqanlarının hər hansı formada iştirakına yol verilməməlidir. Eyni zamanda hər il seçici siyahılarının tərtib olunması və dəqiqləşdirilməsi prosesinin müşahidəsinə vətəndaşların və qeyri-hökumət təşkilatlarının iştirakı imkanı Seçki Məcəlləsində nəzərdə tutulmalıdır.

◆ Seçkilər dövründə seçici siyahılarını seçkilərdə iştirak edən subyektlər (siyasi partiyalar və namizədlər) və müşahidəçilik missiyasını həyata keçirən QHT-lər və müşahidəni öz təşəbbüsləri ilə aparan şəxslərin yoxlaması və buradakı səhvlərin aradan qaldırılmasına dair hüquqları Seçki Məcəlləsində konkret olaraq göstərilmişdir.

◆ Adları seçici siyahılarında olmayan şəxslərin seçici siyahılarına məhkəmə qaydasında salınması tələbi aradan qaldırılmalıdır. Seçki günü həmin şəxslərin adları seçici siyahılarına əlavə olunmalıdır;

◆ Hərbi qulluqçular, azadlıqdan məhrumetmə yerlərində cəza çəkən şəxslər bələdiyyələrə seçkilərdə seçici siyahılarına daxil edilməməli və səsvermədə iştirak etməməlidirlər;

3. SEÇKİ MƏNTƏQƏLƏRİNİN TƏŞKİLİ

◆ Hərbi hissələrdə və azadlıqdan məhrumetmə yerlərində seçki məntəqələri yaradılmamalıdır. Yalnız yolu çətin keçilən və ən yaxın yaşayış məntəqəsindən azı 50 km uzaqda olan ərazilərdə yerləşən hərbi hissələrdə seçki məntəqələrinin yaradılmasına yol verilə bilər;

◆ Seçki məntəqələrinin yerləşdiyi ərazilər seçicilər üçün əlverişli olmalı, səsvermənin keçirildiyi yer isə seçicilərin sərbəst giriş-çığı, müşahidənin aparılması və səsvermə üçün normal şəraiti təmin etməlidir.

4. SEÇKİ KOMİSSİYALARININ YARADILMASI

SMM hesab edir ki, yuxarı və aşağı səviyyəli seçki komissiyalarının tərkibi ölkədəki əsas siyasi qüvvələrin paritet təmsilçiliyi əsasında formalaşmalı və bu prinsipin əsasını ölkədə hər 5 ildən bir keçirilən parlament seçkilərinin nəticələri təşkil edə bilər.

SMM nəzərə alır ki, seçki komissiyalarının hər 5 ildən bir keçirilən parlament seçkilərinin nəticələrinə əsaslanması Azərbaycan Respublikasının seçki təcrübəsinə uyğundur. Belə ki, son 6 il ərzində seçki komissiyalarının tərkibi 5 noyabr 2000-ci ildə və 6 noyabr 2006-cı ildə keçirilmiş parlament seçkilərinin nəticələrinə qismən əsaslanmaqla formalaşdırılıb.

Ancaq bununla belə SMM ötən müddət ərzində yaradılan seçki komissiyalarının mövcud siyasi qüvvələr nisbətini və bitərəfliyi real təmsil etmədiyi qənaətindədir. Bu qənaəti bütün səviyyəli seçki komissiyalarının 5 noyabr 2000-ci ildə keçirilən parlament, 15 oktyabr 2003-cü ildə keçirilən prezident və 6 noyabr 2006-cı ildə keçirilən parlament seçkilərində fəaliyyətinə dair yerli və beynəlxalq müşahidəçilərin rəyləri də təsdiq edir.

◆ Parlament seçkilərinin nəticələri (göstəriciləri) əsasında seçki komissiyalarının yaradılması:

SMM seçki komissiyalarının yaradılmasının əsası kimi parlament seçkilərinin nəticələri üzrə hər bir parlament seçkisi üzrə aşağıdakı göstəricilərin əsas götürülməsini aktual hesab edir:

- Parlament seçkilərində iştirak edən siyasi partiyalar və siyasi partiyalar bloklarının seçki dairələri üzrə namizədlərinin qeydiyyatı göstəriciləri;
- Parlament seçkilərinin nəticələri üzrə siyasi partiyalar və siyasi partiyalar bloklarının namizədlərinin topladığı etibarlı seçici səsleri üzrə göstəricilər;

SMM hər bir parlament seçkisinin nəticəsi üzrə yuxarıdakı göstəricilərə əsaslanmaqla seçki komissiyalarının yaradılmasında siyasi qüvvələrin bərabər təmsilçiliyinin təmin olunacağını nəzərə alaraq, aşağıdakı tələblərə cavab verən siyasi partiyalar və siyasi partiyalar bloklarının seçki komissiyalarının yaradılmasında iştirakını təklif edir:

• Parlament seçkilərində seçki dairələrinin ən azı 30 faizində (ən azı 37 seçki dairəsi) irəli sürdüyü namizədləri qeydiyyatdan keçmiş və Milli Məclisə seçilmiş namizədi olan siyasi partiyalar və siyasi partiyalar blokları;

♦ Seçki komissiyalarının yaradılması qaydaları:

Birinci variant:

• Seçki komissiyasının yaradılmasında iştirak üçün tələblərə uyğun gələn iştirakçı tərəf - siyasi partiyalar və siyasi partiyalar bloklarının son parlament seçkilərində topladığı etibarlı seçici səsləri ayrı-ayrılıqda müəyyən olunur. Hər bir iştirakçı tərəf topladığı etibarlı seçici səsələrin faiz nisbətində əsasən seçki komissiyalarında yerlərin müvafiq faizinə uyğun sayı əldə edir.

İkinci variant:

• Seçki komissiyalarında yerlərin yarısına uyğun sayda komissiya üzvlərini parlament seçkilərində ölkə üzrə seçki dairələrinin ən azı 30 faizində qeydiyyatdan keçmiş namizədləri olan və etibarlı seçici səsələrinin ən çoxunu toplamış siyasi partiya və ya siyasi partiyalar blokunun nümayəndələri müəyyən edir. Seçki komissiyalarında yerlərin digər yarısına uyğun komissiya üzvlərini isə parlament seçkilərində ölkə üzrə seçki dairələrinin ən azı 30 faizində qeydiyyatdan keçmiş namizədləri olan siyasi partiya və ya siyasi partiyalar blokları arasında topladığı etibarlı seçici səsələrinin sayına görə azlıq təşkil edən siyasi partiyalar və siyasi partiyalar bloklarının nümayəndələri müəyyən edir.

• MSK, DSK və MəSK-ların tərkibi üzrə üzvlərin sayı iştirakçı siyasi partiyalar və siyasi partiyalar bloklarının razılığından asılı olaraq tək və ya cüt rəqəm müəyyən oluna bilər.

♦ 6 noyabr 2005-ci ildə keçirilmiş parlament seçkilərinin nəticələri üzrə SMM-in təklifinə uyğun gələn siyasi partiya və siyasi partiyalar bloklarının namizədlərinin qeydiyyatı və etibarlı seçici səsələri göstəriciləri:

Sayı	İştirakçı tərəf	Qeydiyyatdan keçmiş namizədlərin sayı	Toplanmış etibarlı seçici səsələrinin sayı
1	«Azadlıq» siyasi partiyalar bloku	106 seçki dairəsi	235 140
2	Azərbaycan Liberal Partiyası	70 seçki dairəsi	31 174
3	Yeni Azərbaycan Partiyası	79 seçki dairəsi	420 084
4	«Yeni Siyasət» siyasi partiyalar bloku	66 seçki dairəsi	46 899

Qeyd:

Ölkə üzrə 125 seçki dairəsi mövcuddur. Son dəfə - 6 noyabr 2005-ci ildə parlament seçkiləri 125 seçki dairəsində keçirilib. Həmin seçkilərə dair Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin 2 dekabr 2005-ci ildə keçirilən plenumunun qərarından sonra ölkə üzrə 115 seçki dairəsində seçkilərin nəticələri etibarlı hesab olunub.

◆ Seçki komissiyalarına üzvlük və rəhbərliyin müəyyən olunması

a) Seçki komissiyalarının üzvləri üçün tələblər:

SMM yuxarı və aşağı səviyyəli seçki komissiyalarının üzvlüyünə siyasi partiyalar və siyasi partiyalar blokları tərəfindən irəli sürülən şəxslər üçün aşağıdakı tələblərin müəyyən olunmasını seçki idarəçiliyinin peşəkarlığı və müstəqilliyi baxımından zəruri sayır:

MSK-ya üzv olmaq üçün tələblər:

- Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı;
- İxtisasca hüquqşünas olmalı;
- MSK-ya üzvlüyü irəli sürülərkən və bundan öncəki 2 il müddətində dövlət büdcəsindən maliyyələşən hər hansı təşkilatda çalışmayan;
- Siyasi mənsubiyyətinin olmaması;

DSK-ya üzv olmaq üçün tələblər:

- Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı;
- DSK-ya üzvlüyü irəli sürülərkən və bundan öncəki son 2 il müddətində dövlət büdcəsindən maliyyələşən hər hansı təşkilatda çalışmayan;
- Siyasi mənsubiyyətinin olmaması;

MnSK-ya üzv olmaq üçün tələblər:

- Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı;
- MnSK-ya üzvlüyü irəli sürülərkən və bundan öncəki son 2 il müddətində dövlət büdcəsindən maliyyələşən hər hansı təşkilatda çalışmayan;
- Siyasi mənsubiyyətinin olmaması;

b) Seçki komissiyalarına sədr və katibin müəyyən olunması

- **MSK-da sədr və katib vəzifələri kvota əsasında aşağıdakı qaydada müəyyən olunur:**

MSK sədrini parlament seçkilərində seçki dairələrinin ən azı 30 faizində qeydiyyatdan keçmiş siyasi partiyalar və ya siyasi partiyalar blokları arasında namizədləri ölkənin seçki dairələri üzrə ən çox etibarlı seçici səsləri toplamış siyasi partiya və siyasi partiyalar blokunu təmsil edən nümayəndələr müəyyən edir.

MSK katiblərini parlament seçkilərində ölkə üzrə seçki dairələrinin ən azı 30 faizində qeydiyyatdan keçmiş namizədləri olan siyasi partiya və ya siyasi partiyalar blokları arasında topladığı etibarlı seçici səslərinin sayına görə azlıq təşkil edən siyasi partiyalar və siyasi partiyalar bloklarının nümayəndələri müəyyən edir.

- **DSK-ya sədr və katib vəzifələri aşağıdakı qaydada müəyyən olunur:**

Ölkədəki DSK sədri və katibi vəzifələrinin sayı DSK-nın yaradılmasında iştirak üçün tələblərə uyğun gələn iştirakçı tərəflərin ümumi sayına bölünür. Əldə olunmuş nəticə üzrə hər bir iştirakçı tərəf müvafiq sayda DSK sədri təyin etmək üzrə kvota əldə edir. Hər bir iştirakçı tərəfin kvotası müəyyən

olunduqdan sonra ölkədə mövcud olan hər bir DSK-nın sədri vəzifəsi üzrə tərəflər arasında püşkatma keçirilir. Püşkatma DSK-nın yaradılmasında iştirak edən tərəflərin təmsil olunacağı seçki dairələrində DSK sədri vəzifələrini müəyyən edir. Əgər ölkədəki seçki dairələri üzrə DSK sədri vəzifələrinin sayı iştirakçı tərəflərin sayına bölünərkən qalıq hissə alınarsa, bu yerlər üçün yenidən iştirakçı tərəflər arasında püşkatma keçirilir.

Müvafiq seçki dairəsi üzrə DSK sədri vəzifəsinə təmsilçi müəyyən etmək hüququ əldə edən hər hansı iştirakçı tərəf - siyasi partiya və ya siyasi partiyalar bloku DSK katibi müəyyən etməklə bağlı kvota əldə etmək hüququna malik olmur.

•MnSK-ya sədr və katib vəzifələri aşağıdakı qaydada müəyyən olunur.

Müvafiq seçki dairəsi üzrə MnSK sədri və katibi vəzifələrinin sayı MnSK-nın yaradılmasında iştirak üçün tələblərə uyğun gələn iştirakçı tərəflərin ümumi sayına bölünür. Əldə olunmuş nəticə üzrə hər bir iştirakçı tərəf müvafiq sayda MnSK sədri və katib təyin etmək üzrə kvota əldə edir.

Hər bir iştirakçı tərəfin kvotası müəyyən olunduqdan sonra əvvəlcə seçki dairəsi ərazisində mövcud olan hər bir MnSK-nın sədri vəzifələri üzrə tərəflər arasında püşkatma keçirilir. Püşkatma MnSK-nın yaradılmasında iştirak edən tərəflərin təmsil olunacağı MnSK sədri vəzifələrini müəyyən edir. Əgər seçki dairəsi üzrə MnSK sədri vəzifələrinin sayı iştirakçı tərəflərin sayına bölünərkən qalıq hissə alınarsa, bu yerlər üçün yenidən iştirakçı tərəflər arasında püşkatma keçirilir.

MnSK sədri vəzifəsinə təmsilçi müəyyən etmək hüququ əldə edən siyasi partiya və siyasi partiyalar bloku həmin seçki məntəqəsi üzrə MnSK katibi müəyyən etməklə bağlı kvota əldə etmək hüququna malik olmur.

Eyni qayda üzrə həm MnSK sədr müavini, həm də MnSK katibi vəzifələri üçün müvafiq kvota əsasında bölgü aparılır.

◆ XÜSUSİ HALLAR ÜÇÜN TÖVSİYYƏLƏR:

Parlament seçkilərində ölkə üzrə seçki dairələrinin ən azı 30 faizində qeydiyyatdan keçmiş namizədləri olan siyasi partiya və ya siyasi partiyalar blokları arasında topladığı etibarlı seçici səsələrinin sayına görə azlıq təşkil edən siyasi partiyalar və siyasi partiyalar bloklarının sayına müvafiq seçki komissiyaları ayrılmış yerlərin və vəzifələrin sayı azlıq təşkil etdikdə:

- həmin siyasi partiyalar və ya siyasi partiyaların blokları arasında püşkatma keçirilir və püşkatma qaydalarını yalnız həmin tərəflərin birgə razılığı əsasında müəyyən olunur;

Parlament seçkilərində ölkə üzrə seçki dairələrinin ən azı 30 faizində qeydiyyatdan keçmiş namizədləri olan siyasi partiyaların blokları seçki komissiyaları yaradılarkən ləğv edilmiş olduqda:

- həmin siyasi partiyalar bloklarının təsis olunmasında iştirak etmiş siyasi partiyalar seçki komissiyalarının yaradılmasında iştirak hüququna malik olurlar;

VI. İSTİNAD OLUNMUŞ SƏNƏDLƏR

1. Avropa Şurasına üzvlük üçün Azərbaycan Respublikasının ərizəsi, 222 (2000) sayılı Rəy, 28 iyun 2000-ci il

<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta00/EOP1222.htm>

2. Avropa Şurası Venesiya Komissiyası ilə Azərbaycanın Əməkdaşlıq Proqramına dair Memorandum 16 yanvar 2001-ci il

[http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL\(2001\)005-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL(2001)005-e.asp)

3. Azərbaycanın öhdəlik və mükəlləfiyyətlərin yerinə yetirilməsi, 1305 (2002) sayılı Qətnamə, 26 sentyabr 2002-ci il

<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta02/ERES1305.htm>

4. Avropa Şurası Venesiya Komissiyası və ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosunun Azərbaycanın Seçki Məcəlləsi qanun layihəsinə olan dəyişikliklər üzrə başlıca zəmanətləri, 214/2002 sayılı Rəy, 20 mart 2003-cü il

http://www.venice.coe.int/site/dynamics/N_Country_ef.asp?C=41&L=E

5. Avropa Şurası Venesiya Komissiyası və ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosunun Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsinin birgə yekun qiymətləndirilməsi dair 214/2002-sayılı Rəyi, 1 sentyabr 2003-cü il, Strasburq/ Varşava;

http://www.venice.coe.int/site/dynamics/N_Country_ef.asp?C=41&L=E

6. ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosunun 15 oktyabr 2003-cü ildə keçirilmiş Prezident seçkilərində Seçkiləri Müşahidə Missiyasının Hesabatı, 12 noyabr 2003-cü il, Varşava

<http://www.osce.org/odihr-elections/14394.html>

7. Avropa Şurasına üzv Dövlətlərin öhdəlik və mükəlləfiyyətlərinin yerinə yetirilməsi üzrə Avropa Şurası Monitoring Komitəsinin hesabatı üzrə Avropa Şurası Parlament Assambleyasının 1358 (2004) sayılı Qətnaməsi, 27 yanvar 2004-ci il

<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta04/ERES1358.htm>

8. Azərbaycanda seçki qanunu və seçki administrasiyası üzrə birgə zəmanətlər, ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu, 23 Mart, 2004 Strasburq

http://www.venice.coe.int/site/dynamics/N_Country_ef.asp?C=41&L=E

9. ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu və Avropa Şurasının Venesiya Komissiyasının Seçki hüququ və seçki idarəetməsinə qoşulmaq üçün qətnamələrin ilkin variantı, 286/2004 sayılı Rəy, 4 mart 2004-cü il, Strasburq/Varşava

http://www.venice.coe.int/site/dynamics/N_Country_ef.asp?C=41&L=E

10. Azərbaycanda Seçki qanunu və Seçki Administrasiyası üzrə birgə zəmanətlər, 286/2004 sayılı Rəy, 1 iyun 2004-cü il, Strasburq

http://www.venice.coe.int/site/dynamics/N_Country_ef.asp?C=41&L=E

11. Azərbaycanda demokratik institutların fəaliyyəti üzrə 1358 (2004) sayılı Qətnamənin icrası, 1398 (2004) sayılı Qətnamə, 5 oktyabr 2004-cü il

<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta04/ERES1398.htm>

12. Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsinə təklif olunan dəyişikliklər üzrə layihə, 336/2005-sayılı Rəy, 24 may 2005-ci il, Varşava/Strasburq

http://www.venice.coe.int/site/dynamics/N_Country_ef.asp?C=41&L=E

13. Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi layihəsinə olan düzəlişlər, Avropa Şurası Venesiya Komissiyası

336/2005 sayılı Rəy, 26 may 2005-ci il, Strasburq

http://www.venice.coe.int/site/dynamics/N_Country_ef.asp?C=41&L=E

14. Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsinə təklif olunan dəyişikliklər üzrə Aralıq Rəy, Avropa Şurası Venesiya Komissiyası və ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu, 336/2005-sayılı Rəy, 14 iyun 2005-ci il Varşava/Strasburq

http://www.venice.coe.int/site/dynamics/N_Country_ef.asp?C=41&L=E

15. Avropa Şuasının Azərbaycanda demokratik institutların fəaliyyət göstərməsi dair Qətnaməsi, 1456 (2005) sayılı Qətnamə, 22 iyun 2005-ci il
<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta05/ERES1456.htm>
16. Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsinə 2005-ci il iyun ayında Milli Məclis tərəfindən təklif olunan dəyişikliklər üzrə Yekun Rəy, 336/2005 sayılı rəy, 30 avqust 2005-ci il, Varşava/Strasburq,
[http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL-AD\(2005\)029-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL-AD(2005)029-e.asp)
17. 2005-ci il iyununda Milli Məclisin qəbul etdiyi Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsinə olan düzəlişlər, Avropa Şurası Venesiya Komissiyası, 336/2005 sayılı Rəy, 1 sentyabr 2005-ci il, Strasburq
[http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL-AD\(2005\)029-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL-AD(2005)029-e.asp)
18. ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosunun 6 noyabr 2005-ci ildə keçirilmiş parlament seçkilərinə dair hesabatı, 1 fevral 2006-cı il, Varşava
<http://www.osce.org/odihr-elections/15649.html>
19. Avropa Yeni Qonşuluq Siyasəti Fəaliyyət Planı, 14 noyabr 2006-cı il,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/azerbaijan_enp_ap_final_en.pdf
20. Seçki Monitorinq Mərkəzinin 6 noyabr 2005-ci ildə keçirilmiş parlament seçkilərinə dair Yekun hesabatı, Yanvar 2006-cı il, Bakı
<http://www.emc-az.org/election2005-6.html>
21. ATƏT-in Kopenhagen Müşavirəsinin sənədi, 1990-cı il;
http://www.osce.org/documents/html/pdftohtml/4167_en.pdf.html
22. ATƏT-in Yeni Avropa üçün Paris Xartiyası, 1990-cı il;
http://www.osce.org/documents/html/pdftohtml/4045_en.pdf.html
23. ATƏT-in Moskva Müşavirəsinin Sənədi, 1991-ci il;
http://www.osce.org/documents/html/pdftohtml/4139_en.pdf.html
24. ATƏT-in İstanbul sammitinin sənədi, 1999-cu il;
http://www.osce.org/documents/mcs/1999/11/4050_en
25. ATƏT-in Nazirlər Şurasının 11-ci görüşünün Maastrixt sənədi, 2003-cü il;
http://www.osce.org/documents/html/pdftohtml/4175_en.pdf.html
26. “Seçkilər” İnformasiya Mərkəzi, 6 noyabr 2005-ci ildə keçirilən parlament seçkilərinin nəticələri
http://www.infocenter.gov.az/v2/06_11_2005.php